

УДК 338.43:631.1:334.72

С. А. Сегеда,

д. е. н., професор, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6179-564X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.24.14

РОЛЬ АГРОХОЛДИНГІВ У ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ПЕРЕРОЗПОДІЛІ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

S. Seheda,

Doctor of Economic Science, Professor, Professor of the Department

of Marketing and Business Analytics, Vasyl' Stus Donetsk National University

THE ROLE OF AGROHOLDINGS IN THE TRANSFORMATION OF RESOURCE POTENTIAL AND THE REDISTRIBUTION OF VALUE ADDED IN UKRAINE'S AGRICULTURAL SECTOR

У статті досліджено економічну сутність агрохолдингів та їх роль у формуванні й використанні ресурсного потенціалу аграрно-продуктового виробництва України. На основі аналізу літературних джерел охарактеризовано ключові передумови становлення агрохолдингових структур, особливості їхнього функціонування, масштаби землекористування та вплив на розвиток сільського господарства. Виявлено суперечливість наукових оцінок щодо ефективності агрохолдингів, їх впливу на конкуренцію, соціально-економічний розвиток села та екологічний стан земель. Обґрунтовано, що монокультурне землеробство, централізація фінансових потоків і контроль за значними ресурсами створюють ризики для сталого розвитку аграрного сектору. Запропоновано напрями удосконалення державної політики щодо регулювання діяльності агрохолдингів, підвищення ефективності землекористування та посилення соціальної відповідальності бізнесу.

The article investigates the economic essence of agroholdings and their role in the formation and utilisation of the resource potential of Ukraine's agri-food production system. Based on an extensive analysis of scientific sources, the study identifies the key prerequisites for the emergence of agroholding structures, the institutional conditions that facilitated their rapid expansion, and the characteristics of their organisational and territorial development. Particular attention is given to the scale of land concentration, the financial and managerial centralisation embedded in corporate ownership models, and the implications of these processes for agricultural production efficiency. The research demonstrates that agroholdings operate under conditions of incomplete regulatory frameworks and often lack transparency in their financial-economic reporting, which complicates the objective assessment of their real contribution to sectoral development.

The findings reveal that despite certain advantages — such as access to investment capital, modern technologies, and foreign markets — agroholdings generate significant risks for sustainable rural development. These risks include the dominance of monocultural crop production, depletion of soil fertility, the outflow of value added from agricultural enterprises, reduced rural employment, and weakened development of local communities. The study emphasises that the prevailing model of agroholding expansion contributes to excessive centralisation of economic power and undermines the balance between land, labour, and capital, which is critical for long-term resilience of the agricultural sector.

The article substantiates the need for state regulation aimed at limiting excessive land concentration, ensuring fair distribution of value added within corporate chains, protecting the socio-economic interests of rural populations, and enhancing environmental responsibility. Strategic recommendations are proposed to increase the efficiency of land use, strengthen corporate accountability, support labour potential reproduction, and promote integrated rural development. The results of the study contribute to the academic discussion on the optimal balance between large-scale agribusiness and sustainable agricultural development.

Ключові слова: аграрний сектор; аграрно-продуктове виробництво; агрохолдинги; внутрішній ринок; готова продукція; державне регулювання; додана вартість; екологія; економіка; економічні перетворення; інформаційне забезпечення; концентрація землі; корпоративні структури; ланцюг вартості, механізм; монокультурне землеробство; ресурсний потенціал; сировина; споживання; сталий розвиток; стійкість; стратегія; трансформації; управління; якість життя.

Key words: agricultural sector; agricultural and food production; agricultural holdings; domestic market; finished products; state regulation; added value; ecology; economy; economic transformations; information support; land concentration; corporate structures; value chain; mechanism; monoculture farming; resource potential; raw materials; consumption; sustainable development; sustainability; strategy; transformations; management; quality of life.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Формування ринкових відносин в аграрному секторі України спричинило появу нових організаційно-правових форм господарювання та масштабних трансформацій у структурі землекористування. В умовах недостатньо розвинутої ринкової інфраструктури, невизначеності прав власності та обмеженого доступу більшості сільськогосподарських підприємств до фінансових ресурсів виникла специфічна форма концентрації капіталу — агрохолдинги. Сьогодні вони контролюють значну частку сільськогосподарських угідь, виробничих потужностей і грошових потоків, що робить їх ключовими акторами аграрного ринку.

Попри зростання їх економічного впливу, у науковому середовищі відсутня єдність щодо їх функціонального призначення, економічної сутності та ролі у розвитку аграрної сфери. Частина дослідників підкреслює їхню здатність залучати інвестиції, модернізувати виробництво та забезпечувати стабільні поставки сільськогосподарської продукції на зовнішні ринки. Інші наголошують на соціально-економічних і екологічних ризиках: звуженні структури виробництва, виснаженні ґрунтів, поглибленні нерівностей між регіонами, зменшенні зайнятості та послабленні розвитку сільських громад.

За відсутності прозорої статистичної звітності й системної державної політики постає наукова та практична проблема оцінки реального внеску агрохолдингів у формування й використання ресурсного потенціалу аграрно-продуктового виробництва. Ця проблема потребує комплексного дослідження, що і визначає актуальність даної роботи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній науковій літературі діяльність агрохолдингів розглядається різнобічно та нерідко суперечливо. Науковці виділяють їх роль у концентрації земельних ресурсів, фінансового капіталу та виробничих потужностей [4—6].

Дослідження В. Андрійчука [2—3] уточнюють понятійний апарат, розмежовуючи агрохолдинги, агропромислові холдинги та квазіхолдинги, що не мають правового підґрунтя, але активно функціонують на практиці. Значна кількість авторів [7—12, 28] оцінюють ефективність діяльності цих структур, проте вказують на проблеми монополізації ринку, зниження конкурентності, нерівномірного розподілу ресурсів та вимивання доданої вартості з аграрних підприємств.

Низка досліджень зосереджує увагу на екологічних наслідках діяльності агрохолдингів, зокрема на зростанні негативного балансу поживних речовин у ґрунтах та поширенні монокультур, що призводить до деградації земель [31—32].

Соціальні аспекти їх функціонування — скорочення зайнятості, занепад тваринництва, послаблення розвитку сільських громад — наголошуються у працях В. Залізка [21] та Г. Черевка [44—45]. Водночас деякі автори підкреслюють і позитивні сторони: залучення інвестицій, доступ до сучасних технологій, вихід на зовнішні ринки, застосування інноваційних підходів до управління (Kernel, МНР, Astarta)

Отже, питання економічної сутності, ефективності, правової визначеності та впливу агрохолдингів на ресурсний потенціал аграрного виробництва залишається дискусійним і потребує подальшого глибокого аналізу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є комплексне дослідження сучасної ролі агрохолдингів у формуванні та використанні ресурсного потенціалу аграрно-продуктового виробництва України, виявлення їх економічної сутності, специфічних переваг та ризиків, а також обґрунтування напрямів оптимізації їх діяльності з урахуванням вимог сталого розвитку, ефективного землекористування та соціально-економічного розвитку сільських територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перехід економіки України до ринкових відносин, що започаткований прийняттям Верховною Радою України Постанови "Про земельну реформу" від 18.12.1990 року та інших нормативно-правових актів зумовив створення в аграрному секторі різних організаційно-правових форм господарювання [1, с.14] як організаційно-виробничого так і комерційного характеру. Нові аграрно-виробничі структури формувались в умовах не зовсім чіткого визначення нормативно-правових положень з питань відносин власності на землю, капітал, результати праці, недорозвинутості ринкової інфраструктури, відсутності знань підприємництва та практичного досвіду господарювання в умовах ринкової економіки. В результаті сформувались і продовжують створюватись господарюючі структури, різні за площею сільськогосподарських угідь, рівнем фінансового та матеріально-технічного забезпечення, з неоднаковими умовами доступу до ринків збуту власне виробленої продукції, до кредитних та інвестиційно-інноваційних ресурсів. Цією ситуацією скористалися власники великого капіталу — ПФГ, основною метою яких є примноження капіталу шляхом "монополізації ринкової влади, рентоорієнтованої поведінки

й оптимізації різних інституційних ефектів", що уможливило започаткування "процесу перебудови економічного та фінансового простору" та створення агрохолдингів [4, с. 21—22; 5, с. 88—89; 7, с. 39—40].

Основою формування агрохолдингів економісти-аграрники вважають "зарубіжні інвестиції, кошти вітчизняних промислово-фінансових груп, що намагаються диверсифікувати свої ризики, використати сприятливу світову кон'юнктуру та закріпитись на очікуваному українському земельному ринку після відміни мораторію" [1, с. 32].

Дослідження діяльності агрохолдингів, висвітлених в економічній літературі (статистична звітність про їх функціонування відсутня), свідчать про те, що більшість з них це — стихійно організовані в період трансформаційних (приватизаційних) процесів цілеспрямовані формування "як наслідок закономірностей розвитку ринкової економіки", "...яка в широкому розумінні являє собою, економічну систему, засновану на індивідуальних формах приватної власності (передусім капіталістичної) та вільній грі ринкових сил, серед яких основними є вільна конкуренція, вільне переливання капіталу" [41, с. 746].

Економічна сутність холдинга визначена Гуторовим А.О. як форма "об'єднання шляхом централізації капіталів, вони розвиваються у класичних формах монополій — синдикати, трести, концерни, залежно від "ступеня інтегрованості учасників". Посилаючись на дослідження Р.Коуза Гуторов А.О. зауважує, що мотиви організації сільськогосподарського виробництва несільськогосподарськими компаніями не у виробничій сфері, а в сфері недосконалості ринку і особливо цінового механізму" [41, с. 748].

"Українські агрохолдинги формуються за рахунок переливу капіталу з високоприбуткових галузей промисловості таких як нафтогазова та металургійна до сільського господарства (напр., шахта ім. Засядько, ММК ім. Ілліча, ДП "НафкомАгро", МХП, Астарта-Київ, Укрзернопром)" [15, с.98].

О.І. Мельник у своєму дослідженні відмічає, що основним шляхом створення агрохолдингів є поетапне інвестування капіталу іноземного чи вітчизняного походження спочатку в переробну промисловість (хлібопекарську, олієжирову, цукрову, борошномельну, м'ясомолочну), надалі — у сферу збуту продукції через розбудову власної торговельної мережі і логістики; на третій стадії — у створення власного сільськогосподарського виробництва через орен-

ду земельних і частково майнових паїв і закупівлю необхідних ресурсів, насамперед сучасної техніки [28, с.5].

Перші агрохолдинги були створені до прийняття Закону України "Про холдингові компанії в Україні" (від 15.03.2006р.) [36]: ЗАТ "Райз" — 1992 р.; ТОВ "Астарт-Київ" — 1993 р., Укрпромінвест — 1993 р., ТОВ "Стіомі Холдинг" 1994 р., ВАТ "Миронівський хлібопродукт" — 1994 р., ЗАТ "Агротон" — 1997 р., ВАТ "Укрзернопром" — 1998 р., ЗАТ "Комплекс "Агромарс"" — 1998 р., ЗАТ "Копорація Агротекс" — 2000 р. Вони майже ідентичні за цільовим спрямуванням, проте різні за своєю структурою, розмірами і територіальною розсередженістю, площею орендованих ними сільськогосподарських угідь, кількістю контрольованих ними сільськогосподарських і інших підприємств, а також різних за розмірами і їх виробничими структурами.

Станом на 1.01.2024 р. 118 агрохолдингів мали близько 6,2 млн га земель, у 34 з них було зосереджено елеватори загальною місткістю 22,6 млн тонн. У 97 агрохолдингів основний вид діяльності — виробництво й експорт зернових і олійних культур у 70 з них поєднується з функціонуванням тваринницьких галузей, у тому числі в 44 агрохолдингах є скотарство, зокрема, молочне скотарство — у 34, свинарство — у 21, птахівництво [42].

Згідно положень Закону України "Про холдингові компанії в Україні" холдингова компанія — це відкрите акціонерне товариство, яке володіє, користується а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств [36]. Тобто, ні організаційно, ні структурно, ні територіально створення агрохолдингів не унормовано і не упорядковано.

В результаті до складу агрохолдингів входить різна кількість сільськогосподарських підприємств, різною площею орендованих ними земель (від десятків до сотень тисяч гектарів) [4, 12, 17]. Контрольовані ними сільськогосподарські підприємства, а також промислові й інші підприємства розміщені в областях різних природно-кліматичних зон, тобто територіально розсереджені.

Дослідження літературних джерел свідчать, що агрохолдинги спеціалізуються в основному на продукції рослинництва, на концентрації виробництва продукції зернових і технічних культур і їх реалізації на експорт [4, с. 24], охоплюють високоіндустріалізовані, експортоспридатні високоприбуткові галузі аграрного

сектора з мінімальними затратами живої праці в технологічних процесах — зерновиробництво, олієвиробництво, птахівництво [12, с. 67—69; 28, с.11]. Окремі з них спеціалізуються на дистрибуції високоякісного насіння, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, сільськогосподарської техніки та ін. [12, с. 67—69; 16, с. 13—14; 29, с. 5], одиниці з них, зокрема ТОВ "Українські аграрні інвестиції" — на переробці молока і його реалізації по експорту [12, с. 67]; а ПАТ "Державна продовольча зернова компанія", що об'єднує 44 підприємства ДАК "Хліб України" та має у своєму складі два портових елеватори, 24 лінійних елеватори, 18 комбінатів хлібопродуктів і до 150 тис. га орендованих земель сільськогосподарського призначення експортує зернові культури — пшеницю, ячмінь, кукурудзу [4, с. 24].

Відношення науковців і практиків щодо створення і функціонування агрохолдингів неоднозначне, інколи діаметрально-протилежне: від їх ідеалізації до визнання такими, що "агрохолдинги у нинішньому вигляді становлять загрозу малим і середнім підприємствам, поселенській мережі, збалансованому сільському розвитку" [1, с. 34]. Це стосується не тільки визначення їх економічної сутності чи сутності як вертикально інтегрованих структур аграрно-промислового спрямування, правомірності створення, ефективності функціонування та впливу на розвиток аграрно-продуктового виробництва. В середовищі науковців також відсутня єдність поглядів особливо щодо сутності агрохолдингів, природи їх зародження, факторів ефективності та наявних переваг.

Щодо сутності агрохолдингів, то В. Андрійчук уточнює поняття "холдингової компанії", що наведене в Законі України "Про холдингові компанії" наступним його визначенням. "Холдинг (холдингова компанія) — корпоративне підприємство з юридичним статусом, акціонерне товариство, або товариство з обмеженою відповідальністю, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств" [3, с. 116—117]. При цьому науковець вводить два додаткових поняття: агрохолдинг і агропромисловий холдинг, даючи їм наступне визначення: "агрохолдинг — аграрне корпоративне підприємство з юридичним статусом АТ або ТОВ, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами часток, паїв чи акцій двох або більше аграрних підприємств. До складу агрохолдингу можуть входити і дочірні

підприємства такого профілю як збутові, торговельні, інфраструктурні";

"агропромисловий холдинг — переробне корпоративне підприємство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами часток, паїв чи акцій двох або більше аграрних підприємств. До складу такого холдингу можуть входити й дочірні переробні підприємства та дочірні підприємства іншого профілю (збутові, торговельні, тощо)" [3, с. 116—117]. Уточнюючи сутність наведених понять В. Андрійчук уникає називати агрохолдинги інтегрованими формуваннями.

Господарське утворення групи підприємств з єдиним власником, централізованою системою управління корпоративними пакетами акцій В. Андрійчук називає "квазіхолдинг, або квазіагропромисловий холдинг (квазі — від лат. *quasi* — ніби, немовби, майже, а в складних словах — несправжній, фальшивий). Тобто, квазіхолдинг це не справжній холдинг, або псевдохолдинг". Таке утворення не відповідає ключовим вимогам законодавства України, або й суперечить йому, "бо формується одним власником, який володіє стовідсотковим пакетом часток, паїв, акцій багатьох підприємств, або ж близько до 100%. Але корпоративні права цих підприємств не відображаються в активі балансу головного підприємства, яке також повністю належить власнику" [3, с. 116]. Отже, така форма господарювання не має правової основи.

Своє відношення до агрохолдингів висловлюють Ю.О. Лупенко і М.Ф. Кропивко. Вони пишуть: "Разом з тим отримали розвиток трансрегіональні високоінтегровані корпоративні формування, так звані "агрохолдинги", якими за нашими оцінками, станом на кінець 2011 року вже поглинуто або контролюється близько половини сільськогосподарських підприємств" [28, с. 5].

Наведені у цій праці загальні особливості агрохолдингових формувань, а саме: "поглиблена спеціалізація діяльності складових організаційної структури, за якої материнська компанія (яка намагається зареєструватись в офшорній зоні) спеціалізується на веденні фінансово-інвестиційної діяльності; головне(і) підприємство(а) — трейдер(и) у країні(ах) ведення діяльності спеціалізується на маркетингово-торговельній діяльності, дочірні підприємства або філії — на переробці та зберіганні сільськогосподарської продукції, а основу агрохолдингів становлять поглинуті або підконтрольні сільськогосподарські підприємства", суперечать елементарним принципам інтегрованості.

В сучасних агрохолдингах відсутня будь-яка критеріальна ознака інтегрованості аграрно-промислового виробництва.

Науково доведено, що "стосовно до економіки агропромислового виробництва інтеграція — це процес удосконалення організаційно-виробничих структур та економічних відносин, в основі якого органічна (організаційна, технологічна, економічна) взаємодія в господарстві або в окремому регіоні сільськогосподарського, промислового та інших видів виробництв з виробництва і доведення сільськогосподарської продукції до товарного виду і споживача" [26, с. 13].

В агрохолдингах, як стверджують автори статті, материнська компанія (zareєстрована в офшорній зоні) спеціалізується на веденні фінансово-інвестиційної діяльності. Отже, відсутній навіть територіальний критерій єдності. Головне підприємство — трейдери у країні ведення діяльності спеціалізуються на маркетингово-торговельній діяльності, тобто, органічний зв'язок з виробництвом теж відсутній. Дочірні підприємства або філії спеціалізуються на переробці та зберіганні сільськогосподарської продукції (отже відсутні технологічні й економічні взаємозв'язки), а основу агрохолдингів становлять поглинуті або підконтрольні сільськогосподарські підприємства. Але ж функція контролю ніколи не була критеріальною ознакою інтегрованості (єдності) будь-якої структури, але лише залежності. Отже, називати агрохолдинги "вертикально інтегрованими структурами" суперечить принципам інтеграції, а значить є необ'єктивно і ненауково. До того ж, материнська компанія як управлінська структура агрохолдингу, що зареєстрована в офшорній зоні, викликає сумнів щодо спроможності управляти такими масштабами і структурами виробництва, які мають агрохолдинги.

В дійсності економічною суттю сучасного агрохолдингу є концентрація капіталу, централізація фінансів, як найбільш доступного активу (через фінансово-торговельну експортно-імпорتنу діяльність), найбільш мобільного активу капіталіста, найбільш керованого ними і неконтрольованого державою, до того ж необмеженого просторовими кордонами, незалежно від виду підприємницької діяльності, що забезпечує його власнику найвищі прибутки (надприбутки). До того ж функції контролю за діяльністю сільськогосподарських підприємств ніколи не вважалися інтеграційним процесом і не являлися сутнісною ознакою інтегрованого формування. Тому відносити агрохолдинги до

вертикальних інтегрованих формувань є помилковим, неправильним твердженням, бо тут відсутня не тільки органічна єдність діяльності підприємств, а й їх організаційний та мотиваційний зв'язок. А територіальна розпороченість сільськогосподарських підприємств за областями і регіонами обмежує єдність керуваності їх виробництвом, або потребує додатково досвідчених спеціалістів, що водночас розуміються на особливостях господарювання та ведення землеробства в різних природно-кліматичних зонах, з різною структурованістю і якістю ґрунтів та особливостями клімату.

Черевко Г. вважає "реальним агрохолдингом акціонерного типу групу організаційно і технологічно пов'язаних підприємств, у якій контрольний пакет акцій належить головній компанії і підприємства якої використовують великі земельні площі з метою виробництва, переробки, транспортування, зберігання і реалізації сільськогосподарської чи виробленої з неї продукції" [45, с. 42]... і відзначаються цілеспрямованим відтворенням галузі на новій технологічній, організаційній і ресурсній основі". І далі стверджує, що "Агрохолдинги — організаційна форма ведення бізнесу", що в принципі і не заперечується. Разом з тим "агрохолдинги як вертикально інтегровані структури", що є досить сумнівним, автор відносить до корпоративного сектору, який все більше монополізує ринки ресурсів, особливо — фінансових, канали збуту продукції, вигідні ціни, інструменти державної підтримки, шляхи впливу на формування державної аграрної політики [41, с. 430].

Узагальнене визначення суті агрохолдингів у найбільш поширеному серед учених і практиків розумінні наведене у статті О.М. Могильного і О.В. Ходеківської. "Агрохолдинги — це вертикально-інтегровані формування, які здійснюють свою фінансово-господарську діяльність з використанням технологічно пов'язаних бізнес-процесів у сфері виробництва, переробки, зберігання, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції й продовольства переважно на зовнішніх ринках із використанням офшорних юрисдикцій" [31, с. 5]. Свого відношення до економічної сутності агрохолдингів як вертикально-інтегрованих формувань автори не висвітлюють, проте наголошують, що агрохолдинги здійснюють фінансово-господарську (не виробничу, а саме "фінансово-господарську діяльність", а реалізацію "сільськогосподарської продукції й продовольства переважно на зовнішніх ринках з використанням офшорних юрисдикцій"). Тобто, з наведеного авторами визначення сутності

агрохолдингів не прослідковується органічна єдність структурних складових агрохолдингів, отже інтегрованість в них відсутня як така.

Ідеалізація створення агрохолдингів як "найбільш ефективних і поширених у вітчизняній практиці", висвітлена у працях Данкевич А.Є. Основні переваги щодо їх ефективності автор згрупував у 7 груп: ефективність залучення інвестицій; ефективність управлінських рішень, економія на масштабах виробництва, скорочення витрат на зберігання, економія на використанні кваліфікованих кадрів, оптимізація фінансових ресурсів, відновлення виробництва. Кожну позицію "переваг" автор наділив цілою гамою "інструментів" та назвав шість ефектів, а саме: "інвестиційні, управлінські, організаційні, кадрові, фінансові та соціальні" [8; 9; 10].

У наведеному переліку переваг (неясно порівняно з ким і чим) поза увагою автора залишилися питання ефекту від використання землі — як важливішого складника ресурсного потенціалу і особливого засобу у сільськогосподарському виробництві, та збереження і збагачення її продуктивності; ефекту від використання трудового потенціалу людини — головної продуктивної сили на селі — важливішого складника ресурсного потенціалу виробничої діяльності. У переліку ефектів чомусь не названо виробничого ефекту. Чи не тому що виробництво як таке агрохолдинги не цікавить.

Зважаючи на те, що "поняття інституційних ефектів розвитку агрохолдингів є багатоаспектним та багатокомпонентним" [9, с. 67], а агрохолдинги наділяються безліччю переваг не тільки Данкевичем А.Є. а й іншими дослідниками, проаналізуємо окремі з них. При цьому відмітимо, що названі переваги як ефекти висвітлюються лише стосовно агрохолдингів, як таких, а не з боку сільськогосподарських підприємств, що входять до їх складу як "юридично самостійні підприємства, але під контролем квазіматеринської компанії".

Однією з таких переваг дослідники агрохолдингів вважають менеджмент — залучення досвідчених фахівців [7, с. 38; 9—10; 12, с. 65]. Самою своєю суттю залучення до будь-якої справи висококваліфікованих досвідчених фахівців уже є перевагою незалежно від того у якому підприємстві чи агроформуванні типу агрохолдинги вони б працювали. До того ж агрохолдинги використовують уже раніше підготовлених досвідчених фахівців, що по-суті виходить із виробничої сфери села кваліфіковані кадри в управлінську сферу агрохолдингів. Але в чому ж суть такої переваги висококваліфіко-

ваних кадрів саме в агрохолдингах автори не розкривають економічними показниками. Отже ця позиція ні теоретично ні практично стосовно агрохолдингів не доведена і не аргументована, тому викликає сумнів щодо її об'єктивності.

А.Є. Данкевич вважає, що "головними завданнями при формуванні агрохолдингу є забезпечення скоординованої діяльності всіх організаційно-правових господарських структур, що беруть участь у виробництві та економічній й соціальній зацікавленості кожного партнера в одержанні високого кінцевого результату" [8, с. 5]. Проте якими шляхами досягається "забезпечення скоординованої діяльності" великої кількості господарських структур, що знаходяться в різних областях та територіально на значних відстанях, автор не розкриває. Невирозумно викладена сутність "економічній й соціальній зацікавленості партнерів по бізнесу в одержанні високого кінцевого результату". Агрохолдинги по-суті нікому не підзвітні, тому кінцеві результати їх діяльності, особливо стосовно аграрних підприємств суспільству невідомі, а означені в окремих статтях кінцеві результати стосуються в цілому агрохолдингів [4, с.25; 11, с.87].

Порівняльний аналіз прибутковості сільськогосподарських підприємств, підконтрольних агрохолдингу і сільськогосподарських підприємств традиційного типу, що здійснили Лупенко Ю.О. і Кропивко М.Ф. шляхом "представницької вибірки" показників звітності за формою 50-ст, засвідчив: "прибутковість виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції на підприємствах, підконтрольних агрохолдингам, дещо нижча, ніж у сільськогосподарських підприємствах традиційного типу, здебільшого за рахунок вищої її собівартості" [28, с.12]. Автори це явище пояснюють, з одного боку, застосуванням трансфертних цін, нижчих за ринкові, з іншого — більшою часткою витрат, пов'язаних з вищою інтенсифікацією виробництва" [28, с.13].

Щодо переваги "ефект масштабу" Данкевич А.Є. [7] та інші [2; 6; 13—15; 1925; 30—35; 43—46] аргументують ефективним використанням ресурсного потенціалу широкозахватних агрегатів. Без наведення конкретного аналізу й оцінки дана теза є лише побажанням авторів. Дійсно так має бути, але питання: чи так є насправді? В практичній діяльності ресурсний потенціал агрохолдингів набагато масштабніший і структурованийіший, ніж у сільськогосподарських підприємствах. Тому "ефект масштабу" обґрунтовувати ефективним використан-

ням ресурсного потенціалу широкозахватних агрегатів без аналізу є лише побажанням. Широкозахватні агрегати — це окремий технічний елемент технологічного процесу у сільськогосподарському виробництві. До того ж більш вища продуктивність широкозахватних агрегатів уже передбачена заводськими параметрами у їх технічних паспортах. Отже, їх застосування само по собі ефективне і можливе не тільки в агрохолдингах за умови доступності до їх придбання за ціною. Тому "ефект масштабу" визначатимуть інші фактори, а не належність широкозахватних агрегатів до агрохолдингу.

Щодо "ефективного використання ресурсного потенціалу", то ця теза нічим не підтверджена, очевидно є лише бажанням автора і тому її об'єктивність викликає сумнів.

По-перше, некоректно і методично неправильно ресурсний потенціал розглядати в цілому гамузом, без його структурованості: без визначення ефективності використання землі, або/чи трудових ресурсів, чи інвестицій, чи інноваційних або інших ресурсних складових. Візьмемо, наприклад, використання земельних ресурсів. За даними Державної служби статистики на 01.01.2016р. загальна площа сільськогосподарських угідь недержавних сільськогосподарських підприємств становить 19,8 млн га. За різними оцінками понад 100 агрохолдингів контролює понад 7 млн га, або понад 35% їх площі. Офіційна інформація щодо обсягів виробленої агрохолдингами сільськогосподарської продукції відсутня, тому використаємо ті дані, що наводить А.Данкевич [8, с. 4] за 2014 рік. Згідно його даних нами розраховано, що у 2014 році агрохолдинги контролювали до 26,7% земель сільськогосподарських підприємств, в яких було вироблено 26,3% всієї продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами країни. Отже, переваги не виявлено.

Відомо, що у сільськогосподарських підприємствах, що контролюються агрохолдингами, переважає монокультурне (зерно — та олієвиробництво) виснажливе землеробство. Це підтверджують дослідження Могильного О.М. та Ходаківської О.В. "У землеробстві України уже протягом двох десятиліть спостерігається тенденція до збільшення від'ємного балансу поживних речовин у ґрунтах. Зокрема, у 2015 р. при вирощуванні соняшнику від'ємний баланс НРК склав 444,6 кг/га, кукурудзи — 347,3 кг, пшениці — 224,6 кг/га." [30, с. 7]. Отже, такий ресурс як земля виснажується по хижацькому. З іншого боку, в аграрному секторі порушують-

ся елементарні принципи культурного землевикористання: рівноважне поєднання галузей рослинництва і тваринництва, ризиковий характер має структура посівів, порушено раціональне розміщення, спеціалізація і концентрація виробництва в зональному розрізі за природно-кліматичними умовами і формами господарювання, впровадження науково-обґрунтованих зональних спеціалізованих сівозмін, спостерігається низький рівень тривалий період оплати праці працівників аграрного сектора, що обмежує розвиток людини — як головної продуктивної сили.

До того ж запровадження більшістю землекористувачів масштабної монокультури призводить до системного виносу рослинами поживних речовин над їх надходженням [1, с. 74], ґрунтовтоми, порушення структурованості ґрунтів, їх деградації та в подальшому зниження продуктивності; надмірного застосування мінеральних добрив без відповідного внесення у ґрунт органіки, що призводить до мінералізації ґрунтів, збільшення використання засобів захисту рослин і ґрунтів від хвороб і шкідників, що є наслідком ігнорування впровадження обґрунтованих сівозмін та призводить до зростання вартості витрат й зниження ефективності сільськогосподарського виробництва. Проте при цьому знижується потреба живої праці, зменшується пропозиція робочих місць, що спричиняє не тільки витіснення із села найбільш продуктивної частини населення — молоді, а й пасивне відношення до власної долі, до власного саморозвитку.

Експансія агрохолдингів зосереджена в основному на господарства і підприємства центральних областей України. Найбільша кількість агрохолдингів контролює господарства і підприємства Київської області — 26, Житомирської і Черкаської — по 23, Полтавської області — 19 агрохолдингів, Черкаської — 18, Вінницької — 18. В окремих областях зони Степу і Полісся агрохолдингів лише одиниці: Луганська — 3, Закарпатська — 1, Львівська — 6 [37, с. 128]. Області ризикового землеробства для агрохолдингів нецікаві, а можливо і недоступні із-за різних причин.

За таких умов діяльності агрохолдингів прояв "ефекту масштабу", який за визначенням окремих дослідників є для агрохолдингів перевагою, на нашу думку є дещо сумнівним. До того ж роззосередження діяльності одного і того ж агрохолдинга у господарствах декількох областей, а в області — багатьох агрохолдингів, організаційно унеможливорює ефективне корпоративне управління виробничою

діяльністю агрохолдингів та є одним із обмежуючих факторів їх ефективності, унеможливорює контрольні функції державного управління за їх діяльністю, що породжує безвідповідальність за соціально-економічний розвиток об'єднаних територіальних громад, розвиток села, селянського середовища, людського розвитку.

Отже, ефект масштабу не може бути перевагою, бо має обмежуючі чинники: некерованість, соціально-економічна безвідповідальність за збереження і примноження родючості ґрунтів як основи нарощування виробництва сільськогосподарської продукції; за розвиток сільських територій, невизначеність функцій відносно розвитку людини, її соціально-економічну захищеність.

Ефект масштабу, що окремими науковцями рекламується як перевага агрохолдингів, дійсно досягається тільки не за рахунок їх ефективної діяльності, а в результаті концентрації агрохолдингами валової доданої вартості, створеної в контрольованих ними сільськогосподарських і промислових підприємствах. Так, у межах так званих "вертикально інтегрованих структур" "підприємства постачають вироблену продукцію (її частину) як давальницьку сировину, що поєднується із внутрішнім забезпеченням засобами виробництва". Облік здійснюється на основі неринкових (трансфертних) цін [28, с. 6].

Отже, створена в аграрних підприємствах додана вартість уже передається переробному або іншому підприємству, що належить як правило власнику агрохолдинга, який на наступній стадії в процесі збуту продукції в основному на зовнішніх ринках монополізує грошові потоки, концентрує їх на власних рахунках. Таким чином, з сільськогосподарських підприємств вимиваються фінансові ресурси, що зумовлює низький рівень заробітної плати у сільському господарстві, неможливість інвестувати у достатніх розмірах забезпечення інноваційними продуктами та іншими ресурсними складовими.

В окремих друкованих працях зауважується, що у сільськогосподарських підприємствах, підконтрольних агрохолдингам, відмічається нижчий рівень заробітної плати у рослинництві порівняно з підприємствами традиційного типу [12, с. 66]. Як зазначає В.М. Геєць, у холдингових структурах є "посередник, що перебуває між виробником і реалізацією продукції на експорт — це відповідні корпорації, які мають фінансові ресурси і вони ж привласнюють ренту" [1, с. 38].

Варто зауважити, що низький рівень заробітної плати обмежує розвиток ресурсного потенціалу людини, її фізичний розвиток, інтелектуальну складову та духовність. Це обумовлює недоступність людини до придбання необхідних продовольчих продуктів, що потребує організм щоденно, в результаті порушується збалансованість харчування, що негативно впливає на імунну систему організму, його протистояння всяким захворюванням. При цьому, знижуються можливості і доступність до отримання освіти, отже обмежується інтелектуальний розвиток людини, що особливо вразливим є для нинішнього часу, в період бурхливого розвитку науково-технічного прогресу, розвитку інноваційних технологій і продуктів. Недоосвічена людина залишається незатребуваною сучасниками — роботодавцями, залишається безробітною, поповнюючи ряди обездолених. Отже, знижується тим самим ресурсний потенціал людини, суспільства, держави в цілому. З іншого боку, це породжує неспокій в суспільстві й інші негаразди, що потребує посилення примусових методів, отже нераціональних суспільних витрат.

Наведена в статтях окремих авторів [8, 12] тезою така перевага як раціоналізація використання ресурсного потенціалу, інтенсифікація та диверсифікація виробництва і ризиків потребує висвітлення практичної дієвості на конкретних прикладах діяльності агрохолдингів. Враховуючи, що ресурсний потенціал в агрохолдингах відрізняється як масштабно так і структурно, було б прикладом для наслідування й використання цієї переваги крупними сільськогосподарськими підприємствами, що непідконтрольні агрохолдингам.

Щодо переваги — доступу до фінансів — пільгові кредити та дотації [8, 28], то це не заперечується. Адже власники агрохолдингів — це екс-президенти, чиновники вищих рангів, бувші і нинішні депутати різних рівнів [12, с. 69; 18, с. 180—183] з їх масштабними географічними зв'язками, маневреністю та зухвалістю. Так, згідно з офіційними даними за 9 місяців 2017 року із загальної суми підтримки аграрним виробникам 3,46 млрд. грн 49% отримали: "Миронівський хлібопродукт" — 1,25 млрд. грн; "Укрлендфармінг" — 444 млн грн [32, с. 32]. "У 2011 році із 68800 сільськогосподарських підприємств (із фермерськими господарствами) і підприємств мисливства і рибальства одержали кредити 2668 підприємств, або 3,9%. За оцінками експертів 80-90% з них одержали підприємства холдингових компаній [28, с. 9]".

Підсумовуючи результати досліджень навіть такої скупої інформації про агрохолдинги, ми виявили, що для агрохолдингів характерно:

- концентрація капіталу (землі, фінансів) в олігархів. В результаті крупні масиви землеволодінь некеровані (ефективність концентрації має певні межі — це доведено науково), а фінанси вивозяться в офшорні зони, обминаючи можливості виробництва;

- монокультурне виробництво, що негативно впливає на структурованість ґрунтів, знижує їх продуктивність, підвищує вразливість сільськогосподарських культур шкідниками і хворобами, потребує збільшення витрат на боротьбу з ними [27, с. 33; 37, с. 183—186];

- монокультурне виробництво агрохолдингів звужує виробництво аграрно-продовольчих товарів, що викликає потребу їх імпорту та витрат валютних ресурсів;

- звуження аграрно-продуктового виробництва призводить до скорочення робочих місць на селі, недовикористання продуктивного потенціалу робочої сили, низького рівня заробітної плати, що в свою чергу обмежує відтворення на селі трудових ресурсів, змушує їх мігрувати за межі країни, або призводить до деградації людини, що в свою чергу створює деструктивні умови життєдіяльності: безробіття, бомжування, криміногенні угруповання (злочини, бандитизм, крадіжки, суїциди);

- звуження структури аграрно-продовольчого виробництва обмежує споживання продуктів харчування за їх поживними якостями (спостерігається тривалий період недоспоживання молока і молочних продуктів, м'яса і м'ясних продуктів, риби і рибопродуктів, фруктів і ягід і т.д.) [38, с. 41—46; 39, с. 47—51], що негативно відбивається на життєдіяльності людини і суспільства в цілому, знижується імунітет людини, погіршується її фізичний стан, зростає хворобливість, обмежується інтелектуальний розвиток. Все це збіднює людський потенціал країни.

Дослідження діяльності агрохолдингів на основі опрацювання інформаційного матеріалу з літературних джерел дає підстави сформулювати авторське визначення, що сучасні українські агрохолдинги — це господарське утворення добровільно змушених (із-за монополізації ресурсного потенціалу та ринків, у тому числі і зовнішніх) шляхом приєднання чи поглинання сільськогосподарських підприємств, промислових переробних та інших підприємств з єдиним власником, який володіє стовідсотковим або близько до 100% пакетом акцій (час-

ток, паїв) та централізованою системою управління корпоративними правами багатьох підприємств, розміщених в різних регіонах України [37, с. 132; 40, с. 6].

Економічною суттю сучасного агрохолдингу є концентрація землі і капіталу, централізація фінансових ресурсів як найбільш доступного активу, неконтрольованого державою, найбільш керованого і мобільного активу капіталіста, необмеженого нормативно-правовими положеннями, просторовими кордонами, незалежно від виду підприємницької діяльності, соціально безвідповідальний, що забезпечує його власнику найвищі прибутки (надприбутки).

В результаті монокультурної діяльності агрохолдингів зменшується чисельність поголів'я ВРХ, у тому числі корів, особливо швидко у тих областях, де агрохолдингів багато, наприклад у Київській, занепадають важливі для життєдіяльності українського суспільства галузі економіки (льонарство, цукробурякове виробництво, шовківництво, коноплярство), спостерігається системна "грунтовтома", порушується структурованість ґрунтів, їх деградація та знижується продуктивність; зменшується кількість робочих місць, пригнічується розвиток малого і середнього бізнесу на селі, витісняється із села (і країни в цілому) найбільш продуктивна частина населення, з сільського господарства вилучається валова додана вартість, знижується його прибутковість, а, отже і умови стабільного розвитку, зростає соціальна напруженість, знижується розвиток ресурсного потенціалу, що погрожує національній безпеці України.

Разом з тим, агрохолдинги мають накопичений певний досвід їх позитивної діяльності в окремих сферах. Зокрема, у зовнішньоекономічній діяльності накопичений досвід освоєння географічного простору, вихід на зовнішні ринки і адаптація до потреб світового ринку та ознайомлення з зарубіжним досвідом ведення бізнесу та впровадження інноваційних технологій з використанням високоефективних систем обробітку ґрунту "No-Till", "Mini-Till", застосування системи GPS, що дає змогу повністю контролювати технологічний процес, залучення окремими холдингами коштів інвесторів через емісію акцій та розміщення їх на фондових біржах провідних країн світу (Варшавська — Kernel Holding S.A.; Astarta Holding N.V.; Agroton PLC; Лондонська — ПАТ "Миронівський хлібопродукт"; Франкфуртська — Mriya Agro Holding PLC, Sintal Agriculture PLC), кращого забезпечення основними і обо-

ротними засобами виробництва. Враховуючи вищенаведене, слід врегулювати домінуюче становище діяльності агрохолдингів на законодавчому рівні діяльність шляхом:

- обмеження землеволодіння та землекористування; зменшивши концентрацію земель в них до обґрунтованого допустимо керованого рівня або до рівня крупних сільськогосподарських підприємств і при тому в одному районі;

- обмеження обсягів експорту сировини митними тарифами, мотивуючи водночас організацію і введення в дію виробничих потужностей з промислової переробки, обробки і виготовлення готової до споживання кінцевої продукції з більшою доданою вартістю і її експорт;

- забезпечення в агрохолдингах рівня заробітної плати найманих працівників у сільськогосподарських підприємствах на рівні, не нижчому ніж в промисловості;

- забезпечити робочими місцями вивільнених в результаті модернізації виробничих процесів працездатних працівників шляхом, надання їм робочих місць, або перепідготовки чи зміни професії;

- забезпечити прибутковість сільськогосподарського виробництва контрольованих агрохолдингами сільськогосподарських підприємств на рівні, що створює умови відтворення на селі ресурсного потенціалу — родючості ґрунтів, ресурсного потенціалу людини, соціального розвитку села, екологічнобезпечного середовища шляхом пропорційного перерозподілу надприбутків відповідно до авансованого кожною структурною одиницею капіталу;

- розробити і впровадити в агрохолдингах принципи інтеграційного процесу відповідно до сучасних умов господарювання;

- забезпечити відкритість бізнесу та статистико-інформаційну звітність агрохолдингів на законодавчому рівні для науково-обґрунтованого узагальнення й висвітлення та громадського контролю їх діяльності.

Відсутність інформації або їх недостатня кількість унеможлиблює об'єктивний аналіз і оцінку наслідків діяльності агрохолдингів і може призвести до прийняття неправильних необґрунтованих ризикових рішень.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило узагальнити ключові риси сучасних агрохолдингів та їх вплив на розвиток аграрно-продуктового виробництва України. Сутність сучасного агрохолдингу полягає у тому, що він включає кон-

центрацію землі і капіталу, централізацію фінансових ресурсів як доступного активу, неконтрольованого державою, найбільш керованого і мобільного активу капіталіста, соціально безвідповідальний, необмеженого нормативно-правовими положеннями, просторовими кордонами, незалежно від виду підприємницької діяльності, що забезпечує його власнику найвищі прибутки (надприбутки). Разом з тим виявлено істотні ризики функціонування агрохолдингів у аграрному секторі України: монокультурне виснажливе землеробство, деградація ґрунтів, витіснення дрібних і середніх підприємств, зменшення зайнятості, нерівномірність територіального розвитку та вививання валової доданої вартості з сільськогосподарських підприємств.

Агрохолдинги не відповідають критеріям інтегрованих агропромислових структур, оскільки їм притаманна слабка органічна єдність виробничих процесів, відсутність збалансованого взаємозв'язку між ланками виробничого циклу та надмірна фінансова централізація. Водночас вони володіють значним інвестиційним потенціалом і досвідом роботи на зовнішніх ринках, що може бути корисним за умов належного державного регулювання.

З огляду на виявлені та обґрунтовані у статті проблеми функціонування українських агрохолдингів вважаємо за необхідність здійснення наступних заходів:

- удосконалення законодавчого регулювання діяльності агрохолдингів;
- обмеження надмірної концентрації земель;
- запровадження механізмів справедливого розподілу доданої вартості між усіма учасниками виробництва;
- підвищення рівня соціальної відповідальності аграрного бізнесу;
- забезпечення прозорості фінансово-економічної звітності;
- стимулювання екологічно безпечного та диверсифікованого землекористування.

Реалізація запропонованих напрямів сприятиме формуванню збалансованої моделі розвитку аграрного сектору, яка поєднуватиме економічну ефективність агробізнесу із соціально-економічними потребами сільських територій та вимогами збереження ресурсного потенціалу країни.

Література:

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.; за ред. М.В. При-

сяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 1008 с.

2. Андрійчук В. Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства. Економіка АПК. 2013. № 1. С. 3—15.

3. Андрійчук В. Г. Квазіхолдинги: створення і правомірність існування. Економіка АПК. 2015. № 11. С. 113—117.

4. Бородіна О. М., Гуторов А. О. Агрохолдинги як база формування корпоративного устрою в Україні. Економіка АПК. 2012. № 11. С. 21—28.

5. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Подолання структурних деформацій в аграрному секторі України: інституціалізація і модернізація мало товарного сільськогосподарського виробництва. Економіка України. 2015. № 4. С. 88—96.

6. Гуторов А. О. Вертикально інтегровані структури у сільському господарстві: економічні засади формування та розвитку. Економіка і прогнозування. 2011. № 1. С. 120—130.

7. Данкевич А. Є. Генезис крупнотоварного землекористування в Україні. Землевпорядний вісник. 2015. № 15. С. 38—42.

8. Данкевич А. Є. Ефективність функціонування інтегрованих структур у сільському господарстві. Агросвіт. 2015. № 21. С. 3—7.

9. Данкевич А. Є. Інституційні аспекти розвитку агрохолдингів. Економічний простір. 2013. № 75. С. 64—71.

10. Данкевич А. Є. Роль агрохолдингів у соціально-економічному розвитку села. Агросвіт. 2011. № 12. С. 30—35.

11. Данкевич А. Є. Соціально-економічні аспекти розвитку агрохолдингів. Міжнародний науково-виробничий журнал. 2013. № 4 (21). С. 86—90.

12. Данкевич Є. М., Данкевич В. Є. Переваги і ризики надконцентрації агропромислового виробництва та земельних ресурсів: економічний, екологічний та соціальний аспект. Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. 2016. Vol. 3. No.3. С. 60—74.

13. Дем'яненко С. І., Кузнецова А. В. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано?: Серія консультативних робіт. К.: Німецько-Український Аграрний Діалог: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2008. 20 с.

14. Дідух С. М. Оцінка фінансового стану та динаміки розвитку агрохолдингів України. Економіка харчової промисловості. Т. 7. Вип. 3. 2015. С. 41—47.

15. Дідух С. М. Сталий розвиток агропромислових холдингів в Україні: особливості та

напрями вдосконалення. Агросвіт. 2020. № 3. С. 90—98.

16. Домінська О. Я. Вплив факторів на розвиток льонарства в Україні. Агросвіт. 2015. № 7. С. 13—19.

17. Духницький Б. В. Світове виробництво сільськогосподарської продукції. Економіка АПК. 2019. № 7. С. 59—65.

18. Єранкін О. О. Формування агропромислових формувань в Україні: глобалізаційний і маркетинговий аспект. Галузева, міжгалузева та регіональна економіка. Вчені записки. 2008. Вип. 10. С. 175—186.

19. Забуранна Л. В., Ярмоленко Ю. О. Соціально-економічні передумови розвитку аграрного виробництва в Україні. Економіка АПК. 2017. № 12. С. 64—68.

20. Завадських Г. М. Особливості функціонування агрохолдингів в Україні. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 3. С. 99—101.

21. Залізко В. Д. Вплив агрохолдинізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій. Економіка України. 2013. № 6. С. 71—77.

22. Зінчук Т. О., Левківський Є. В. Корпоративна соціальна відповідальність вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу як умова сталого розвитку. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 39—49.

23. Зінчук Т. О., Николук О. М., Пивовар П. В. Особливості функціонування вертикально-інтегрованих бізнес структур холдингового типу в аграрному секторі. Економіка АПК. 2019. № 9. С. 19—30.

24. Карпишин Ю. А. Теоретико-методологічні засади формування та функціонування агрохолдингів в Україні. Вісник ЖНАЕУ. 2016. № 2. Т. 2. С. 59—70.

25. Кирилов Ю. Є. Роль та місце агрохолдингів в подальшому розвитку аграрного сектору економіки України. Таврійський науковий вісник. 2014. № 87. С. 237—249.

26. Коденська М. Ю. Ефективність інтегрованого виробництва в агропромислових підприємствах і агрофірмах в умовах переходу до ринку. Автореферат на здобуття н.с. доктори економічних наук. К.: 1994. 44 с.

27. Коденська М. Ю., Сегеда С. А. Закономірності розвитку аграрно-промислового виробництва та ефективність його функціонування. Економіка АПК. 2018. № 6. С. 30—39.

28. Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної

спрямованості їх діяльності. Економіка АПК. 2013. № 7. С. 5—21.

29. Мельник О. І., Підгірна В. С., Белінська Ю. О. Сучасні тенденції розвитку агрохолдингів у напрямі земельного забезпечення. Агросвіт. 2018. № 11. С. 3—6.

30. Меньяйлова Г. Є. Агрохолдинги України: передумови створення та перспективи розвитку. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. Випуск 1 (12). С. 197—201.

31. Могильний О. М., Ходаківська О. В. Вплив агрохолдингів на розвиток аграрного сектора економіки. Економіка та держава. 2017. № 6. С. 4—9.

32. Могильний О. М., Ходаківська О. В. Соціальна відповідальність агрохолдингів: теоретичні припущення та ринкові практики. Ринок праці та зайнятість населення. 2018. № 1. С. 32—40.

33. Мороз О. В., Семцов О. В. Острий І. Ф. Холдинги в сучасному сільському господарстві України: наслідки, масштаби та перспективи діяльності. Ефективна економіка. 2017. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?-or=1&z=5627> (дата звернення 09.11.2025).

34. Ніценко В. С. Роль агрохолдингів у розвитку сільських територій. Формування ринкової економіки. 2015. № 33. С. 293—300.

35. Ніценко В. С. Теоретичні засади функціонування вертикально-інтегрованих структур в агропромисловому комплексі. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 63—69.

36. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15 березня 2006 р. № 3528-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 34. Ст. 291.

37. Сегеда С. А. Аграрно-продуктове виробництво України: монографія. Вінниця: Видавництво ТОВ "Меркьюрі-Поділля", 2020. 672 с.

38. Сегеда С. А. Аграрно-продовольче забезпечення населення України. Економіка АПК. 2017. № 10. С. 40—48.

39. Seheda S., Datsenko G., Otkalenko O., Musil P. The agrarian food consumption in Ukraine and its association with socio-demographic indicators of human development. Economic Annals-XXI. 2019. № 1—2 (175). Pp. 45—52.

40. Сегеда С. А. Розвиток аграрно-продуктового виробництва: теорія, методологія, практика: автореф. дис.... д-р. екон. наук: 08.00.03. Київ, 2021. 40 с.

41. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Збірник матеріалів 14-річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 16—17 жовтня 2012 року. К.: ННЦ ІАЕ, 2013. 758 с.

42. Топ 100 латифундистів України. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#294> (дата звернення. 20.11.2025).

43. Ходаківська О. В., Могильний О. М. Агрохолдинги України: аграрна політика та виклики майбутньому. Економіка АПК. 2017. № 6. С. 33—41.

44. Черевко Г., Колодій А. Агрохолдинги в агробізнесі України: шанси і загрози. Аграрна економіка. 2012. Т. 5. № 3—4. С. 3—9.

45. Черевко Г. В. Агрохолдинги як нові організаційні форми крупнотоварного господарювання в агробізнесі України. Аграрна економіка. 2012. Т. 5. № 1—2. С. 36—42.

46. Щетініна Т. О. Правове регулювання діяльності агрохолдингів в Україні: історіографічні аспекти. Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. I. Т. 1. 2015. С. 96—99.

References:

1. Prysiashniuk, M. V. Zubets', M. V. Sabluk, P. T. and Fedorov, M. M. (2011), *Ahrarnyj sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektivy rozvytku) [Agrarian sector of the economy of Ukraine (state and development prospects)]*, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

2. Andrijchuk, V. H. (2013), "Agro-industrial formations of a new type in the context of the development strategy of domestic agriculture", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 3—15.

3. Andrijchuk, V. H. (2015), "Quasi-holdings: creation and legality of existence", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 113—117.

4. Borodina, O. M. and Hutorov, A. O. (2012), "Agricultural holdings as a basis for the formation of a corporate structure in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 21—28.

5. Borodina, O. M. and Prokopa, I. V. (2015), "Overcoming structural deformations in the agricultural sector of Ukraine: institutionalization and modernization of low-commodity agricultural production", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 88—96.

6. Hutorov, A. O. (2011), "Vertically integrated structures in agriculture: economic principles of formation and development", *Ekonomika i prohnozuvannia*, vol. 1, pp. 120—130.

7. Dankevych, A. Ye. (2015), "The Genesis of Large-Scale Land Use in Ukraine", *Zemlevo-riadnyj visnyk*, vol. 15, pp. 38—42.

8. Dankevych, A. Ye. (2015), "Effectiveness of functioning of integrated structures in agriculture", *Ahrosvit*, vol. 21, pp. 3—7.

9. Dankevych, A. Ye. (2013), "Institutional aspects of the development of agricultural holdings", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 75, pp. 64—71.

10. Dankevych, A. Ye. (2011), "The role of agricultural holdings in the socio-economic development of villages", *Ahrosvit*, vol. 12, pp. 30—35.

11. Dankevych, A. Ye. (2013), "Socio-economic aspects of the development of agricultural holdings", *Mizhnarodnyj naukovo-vyrobnychyj zhurnal*, vol. 4 (21), pp. 86—90.

12. Dankevych, Ye. M. and Dankevych, V. Ye. (2016), "Benefits and risks of overconcentration of agro-industrial production and land resources: economic, environmental and social aspects", *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*, vol. 3. No. 3. pp. 60—74.

13. Dem'ianenko, S. I. and Kuznietsova, A. V. (2008), *Ahrokhodynhy v Ukraini: dobre chy pohano?: Seriya konsul'tatyvnykh robit [Agro-holdings in Ukraine: good or bad?: A series of advisory papers]*, Nimets'ko-Ukrains'kyj Ahrarnyj Dialoh: Instytut ekonomichnykh doslidzhen' ta politychnykh konsul'tatsij, Kyiv, Ukraine.

14. Didukh, S. M. (2015), "Assessment of the financial condition and development dynamics of Ukrainian agricultural holdings", *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 7. no. 3, pp. 41—47.

15. Didukh, S. M. (2020), "Sustainable development of agro-industrial holdings in Ukraine: features and areas for improvement", *Ahrosvit*, vol. 3. pp. 90—98.

16. Domins'ka, O. Ya. (2015), "Influence of factors on the development of flax growing in Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 7. pp. 13—19.

17. Dukhnyts'kyj, B. V. (2019), "World agricultural production", *Ekonomika APK*, vol. 7. pp. 59—65.

18. Yerankin, O. O. (2008), "Formation of agro-industrial formations in Ukraine: globalization and marketing aspects", *Haluzeva, mizhhaluzeva ta rehional'na ekonomika. Vcheni zapysky*, 2008. vol. 10. pp. 175—186.

19. Zaburanna, L. V. and Yarmolenko, Yu. O. (2017), "Socio-economic prerequisites for the development of agricultural production in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 12. pp. 64—68.

20. Zavads'kykh, H. M. (2013), "Features of the functioning of agricultural holdings in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, vol. 3. pp. 99—101.

21. Zalizko, V. D. (2013), "The impact of agro-holdinization of agricultural enterprises on the socio-economic development of rural areas", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6. pp. 71—77.

22. Zinchuk, T. O. and Levkivs'kyj, Ye. V. (2019), "Corporate social responsibility of vertically integrated agribusiness structures as a condition for sustainable development", *Ekonomika APK*, vol. 1. pp. 39—49.

23. Zinchuk, T. O. Nykoliuk, O. M. and Pyvovar, P. V. (2019), "Features of the functioning of vertically integrated holding-type business structures in the agricultural sector", *Ekonomika APK*, vol. 9. pp. 19—30.

24. Karpys'hyn, Yu. A. (2016), "Theoretical and methodological principles of the formation and functioning of agricultural holdings in Ukraine", *Visnyk ZhNAEU*, vol. 2. pp. 59—70.

25. Kyrylov, Yu. Ye. (2014), "The role and place of agricultural holdings in the further development of the agricultural sector of the Ukrainian economy", *Tavrijs'kyj naukovyj visnyk*, vol. 87. pp. 237—249.

26. Kodens'ka, M. Yu. (1994), "The effectiveness of integrated production in agro-industrial enterprises and agricultural firms in the context of transition to the market", Doctor of Science Thesis, Economics of Agriculture and AIC, Institute of Agrarian Economy, Kyiv, Ukraine.

27. Kodens'ka, M. Yu. and Seheda, S.A. (2018), "Regularities of development of agro-industrial production and efficiency of its functioning", *Ekonomika APK*, vol. 6. pp. 30—39.

28. Lupenko, Yu. O. and Kropyvko, M. F. (2013), "Agricultural holdings in Ukraine and strengthening the social focus of their activities", *Ekonomika APK*, vol. 7. pp. 5—21.

29. Mel'nyk, O. I. Pidhirna, V. S. and Belins'ka, Yu. O. (2018), "Current trends in the development of agricultural holdings in the direction of land provision", *Ahrosvit*, vol. 11. pp. 3—6.

30. Mieniajlova, H. Ye. (2018), "Agricultural holdings of Ukraine: prerequisites for creation and development prospects", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 1 (12), pp. 197—201.

31. Mohyl'nyj, O. M. and Khodakivs'ka, O. V. (2017), "The impact of agricultural holdings on the development of the agricultural sector of the economy", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 4—9.

32. Mohyl'nyj, O. M. and Khodakivs'ka, O. V. (2017), "Social responsibility of agricultural holdings: theoretical assumptions and market practices", *Rynok pratsi ta zajniatist' naselennia*, vol. 1, pp. 32—40.

33. Moroz, O. V. Semtsov, O. V. and Ostryj, I. F. (2017), "Holdings in modern agriculture of Ukraine: consequences, scope and prospects of activity", *Efektivna ekonomika*, vol. 6. available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5627> (Accessed 05 Nov 2025).

34. Nitsenko, V. S. (2015), "The role of agricultural holdings in the development of rural areas", *Formuvannia rynkovoï ekonomiky*, vol. 33. pp. 293—300.

35. Nitsenko, V. S. (2014), "Theoretical principles of the functioning of vertically integrated structures in the agro-industrial complex", *Ekonomika APK*, vol. 2. pp. 63—69.

36. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "About holding companies in Ukraine", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 34. p. 291.

37. Seheda, S. A. (2020), *Ahrarno-produktove vyrobnytstvo Ukrainy* [The agricultural and food production of Ukraine], Vydavnytstvo TOV "Merk'iuri-Podillia", Vinnytsia, Ukraine.

38. Seheda, S. A. (2017), "Agricultural and food security of the population of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 40—48.

39. Seheda, S. Datsenko, G. Otkalenko, O. and Musil, P. (2019), "The agrarian food consumption in Ukraine and its association with socio-demographic indicators of human development", *Economic Annals-XXI*, № 1—2 (175), pp. 45—52.

40. Seheda, S.A. (2021), "The development of agrarian production: theory, methodology, practice", Doctor of Economic Science Thesis, Economics and management of the national economy, KROK University, Kyiv, Ukraine. (C.6)

41. Lupenko, Yu.O. and Sabluk, P.T. (2013), "Strategy for the development of the agricultural sector of the economy for the period until 2020". *Zbirnyk materialiv 14-richnykh zboriv Vseukrains'koho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv* [Collection of materials of the 14th annual meeting of the All-Ukrainian Congress of Agricultural Economists], National Scientific Centre "Institute Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine.

42. Latifundist (2025), "Top 100 landowners of Ukraine", available at: <https://latifundist.com/rating/top100#367> (Accessed 05 Nov 2025).

43. Khodakivs'ka, O. V. and Mohyl'nyj, O. M. (2017), "Ukrainian agricultural holdings: agricultural policy and future challenges", *Ekonomika APK*, vol. 6. pp. 33—41.

44. Cherevko, H. and Kolodij, A. (2012), "Agroholdings in Ukrainian agribusiness: opportunities and threats", *Ahrarna ekonomika*, vol. 3—4, pp. 3—9.

45. Cherevko, H. V. (2012), "Agricultural holdings as new organizational forms of large-scale commodity management in Ukrainian agribusiness", *Ahrarna ekonomika*, vol. 1—2. pp. 36—42.

46. Schetinina, T. O. (2015), "Legal regulation of the activities of agricultural holdings in Ukraine: historiographical aspects", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 1, pp. 96—99.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2025 р.